

zočne, ali u budućnosti osuđene na odumiranje. Zbog prepoznavanja i preciznog određivanja pojedine su obitelji i njihovi članovi imali nadimke, koji su bili učestaliji kod starosjeditelja, nego kod došljaka. Neki od njih održali su se sve do danas, a neki su nestali.

Najveći dio žitelja bio je vezan za zemlju, koju je obrađivao i od koje je živio. Sva su naselja, osim kaštela Mošćenica, imala status sela. Od zanimanja stanovnika spomenuti su kovači, krojači, postolari, trgovci, vojnici, pomorski kapetani, momari, muzičari, župani, župnici, kanonici, kapelani, pisari, sluge, umirovljenici... Migracijska kretanja vezana za mošćeničko područje otkrivaju useljavanja iz obližnjih naselja (Brseča, Lovrana, Veprinca) ili onih udaljenijih (Vranje, Trsata, Rijeke, Cresa, Lošinja, Brguda, Bresta, Čepića, Kastva i s dalmatinskog otoka Prvića). Mošćeničani su se iseljavali u obližnji Lovran, Veprinac, Brseč, Labin, zatim Vranju, Lošinj, Cres, Kastav, Šušnjevicu, Senj i Kraljevicu te u veće gradove Rijeku, Split, Trst, Milano.

Autor je na koncu naglasio da je današnja slika života na mošćeničkom području bitno izmijenjena u odnosu na stanje početkom 19. stoljeća. Vanjska sela i zaseoci ostali su bez žitelja i gotovo opustjeli, a priobalna su se naselja posebice Mošćenička Draga urbanizirala i privukla najveći dio stanovnika iz sela i zaselaka s padina Učke.

Slaven Bertoša

LOVORKA ČORALIĆ
U GRADU SV. MARKA
 GOLDEN MARKETING, ZAGREB 2001.,
 521 STR.

Knjiga U gradu Sv. Marka. Povijest hrvatske zajednice u Mlecima, izašla u izdanju zagrebačkog Golden marketinga 2001., predstavlja dopunjeno i prošireno izdanje doktorske disertacije koju je pod naslovom *Hrvati u Mlecima* Lovorka Čoralić, znanstvenica Hrvatskog instituta za povijest, obranila

u srpnju 1998. na Filozofskom fakultetu u Zadru. Nastala je kao rezultat istraživanja započetih 1992. i 1994. tijekom autoričnih studijskih boravaka u Veneciji. Problematiku hrvatskih iseljavanja, nazočnosti i djelovanja u Mlecima Čoralić je analizirala na temelju vrlo bogatih izvora i literature, a obuhvatila je razdoblje od najranijih vremena pa sve do suvremenog doba.

Knjiga je podijeljena na 15 opsežnih poglavlja, s brojnim potpoglavljima; sadrži opširan popis korištenih izvora i literature te veći broj priloga (grafikona, dijagrama, tablica, rodoslovlja). Kao i u drugim djelima tog tipa, od velike su važnosti kazala (toponima i etnonima, osoba te predmeta i pojmova).

Prvo poglavlje raspravlja o izvorima i historiografiji te mogućnostima istraživanja hrvatske zajednice u Mlecima. Dr. Čoralić naglašava da raspoložemo s relativno velikim brojem pojedinačnih radova i priloga koji su uporabili za proučavanje spomenute problematike. U tome prednjače radovi talijanske historiografije, od kojih valja izdvojiti one o kulturnoj i umjetničkoj baštini Bratovštine Sv. Jurja i Tripuna. Hrvatska je historiografija davno uočila postojanje i važnost hrvatske zajednice u Mlecima, ali sve do najnovijeg vremena toj problematici nije pridavala dostojnu pozornost. Stoga upravo ova knjiga predstavlja prvi pokušaj cjelovitog, zaokruženog i u svim temeljnim sastavnicama obrađenog raspravljanja o Hrvatima u mletačkoj prijestolnici.

Pišući o smjerovima hrvatskih iseljavanja u XV. i XVI. stoljeću autorica navodi da su oni dobro poznati i hrvatskoj i stranoj historiografiji. No, hrvatska iseljavanja na područje *Terraferme* i u samu Veneciju predstavljaju problematiku o kojoj se dosad pisalo vrlo malo. Zato tek ova knjiga o tome daje znatno više informacija. Migracije prema gradu na lagunama vremenski se poklapaju s ostalim iseljeničkim smjerovima, a njihovi uzroci također su pretežito uvjetovani osmanlijskim ratovima i prodorima.

Počeci hrvatskomletačkih povijesnih veza, zabilježeni u arhivskim dokumentima, sežu u razdoblje ranoga srednjeg vijeka, kada Venecija vojnim, političkim i diplomatskim djelovanjem nastoji steći prevlast nad istočnojadranskom obalom, koja joj je bila važna zbog osiguravanja stabilnih trgovačkih puteva prema Levantu.

U prvim stoljećima postojanja i djelovanja hrvatskih iseljenika u Mlecima radilo se uglavnom o pojedinačnim iseljavanjima, uvijekovanim isključivo gospodarskim razlozima. Zbog toga se sve do početka XV. stoljeća ne može govoriti o brojčano velikoj i dobro ustrojenoj hrvatskoj zajednici u Veneciji.

Središnje doba hrvatskih prekojadranskih migracija predstavlja vrijeme od XV. do XVIII. stoljeća. U tom je razdoblju učestalost iseljavanja i nazočnost Hrvata u Mlecima moguće pratiti na temelju raščlambe najčešće korištenih izvora bilježničkih oporuka. U tom je poglavlju Čoralić naglasila da se svijest o pripadnosti održava uglavnom u dvije ili tri generacije useljenika, pa je nemoguće pratiti povijest jedne iseljeničke obitelji u njezinoj četvrtoj ili petoj generaciji. Brzo uključivanje u sve oblike mletačkog društvenog života naše je iseljenike činilo djelatnom i produktivnom skupinom, pa je njihov doprinos svekolikom napretku Mletaka bio više nego izniman. No, izrazita uklopljenost u mletačku sredinu pridonosila je bržem nestanku njihove svijesti o podrijetlu i etničkoj pripadnosti, što je u suvremenom razdoblju dovelo do potpunog nestanka Hrvata kao cjelovite i organizirane nacionalne zajednice.

Jedno od temeljnih pitanja u sklopu istraživanja hrvatskih iseljavanja u Mletke predstavlja utvrđivanje podrijetla useljenika, a podaci o tome vrlo se redovito navode u njihovim oporukama. Najveći broj iseljenika došao je iz Mletačke Dalmacije i iz hrvatskog dijela Mletačke Albanije odnosno Boke. Autorica se posebice osvrnula na spomen predstavnika plemićkih obitelji koje su podrijetlom bile iz dalmatinskih ili bokeljskih gradova.

Rasparavljajući o mjestu stanovanja hrvatskih iseljenika u Mlecima, Čoralić naglašava da se zadržavanje nacionalnih posebnosti i običaja stranih zajednica u prijestolnici najizrazitije iskazivalo njihovim smještajem u određene dijelove grada, osnutkom vlastitih bratovština i okupljanjem u istim crkvama, kao i udruženim nastupom na mletačkom poslovnom tržištu. Jezgra hrvatskih iseljeničkih skupina bila je četvrt Castello.

Vrlo je opširno poglavlje o zanimanjima, aktivnostima i profesionalnom djelovanju Hrvata u Mlecima. Grad na lagunama svakako je pružao nebrojene mogućnosti za privremeno ili trajno zapošljavanje useljenika iz raznih krajeva. Najveći broj hrvatskih iseljenika bio je uključen u obrtničke djelatnosti i pomorstvo.

Njihov, pak, svakodnevni život bio je vezan za obiteljski krug, rodbinske i prijateljske veze, slučajne susrete i poznanstva te poslovnu suradnju i partnerstvo. Oni su u Mletke ponekad dolazili s obiteljima koje su zasnovali još u bivšoj domovini, a ponekad su to činili u novoj sredini. Neki su svoju obitelj ostavili u domovini te su se nakon određenog vremena provedenog u stranom svijetu vraćali rodnom kraju. Osnovni izvor za istraživanje problematike obiteljskog, rodbinskog i poslovnog svakodnevlja Hrvata u Veneciji također predstavljaju oporuke.

Zanimljiv je i duhovni život hrvatskih doseljenika. On se nije bitno razlikovao od života ostalih sugrađana i predstavlja kako to vrela jasno pokazuju nazaobilaznu sastavnicu njihovog svakodnevlja. U oporukama su podaci o vjerskom životu i religioznosti sadržani u navodima kojima se određuju pojedinosti vezane za pogreb i prilikom podjele legata ustanovama i duhovnim osobama.

Posebno poglavlje povijesti hrvatske zajednice u Mlecima predstavlja uključivanje njezinih članova u nacionalnu bratovštinu Sv. Jurja u Tripuna. Po tome su se oni zajedno s pripadnicima nekih drugih nacionalnih

skupina razlikovali od domaćeg stanovništva.

Brojni hrvatski iseljenici u Veneciji su nalazili trajno utočište, zasnovali su obitelji i dom, zapošljavali se u uvijek traženim i produktivnim zanimanjima te s vremenom prekidalu veze s rodnim krajem. Njihovi su se potomci pogotovo u slučajevima mješovitih brakova odgajali u isključivo mletačkoj sredini, pa su se s vremenom asimilirali, izgubivši svijest o nekadašnjem podrijetlu svojih predaka. No, susret s novom sredinom u kojoj su vladali drukčiji običaji i način života, nije uvijek značio prestanak domovinskih veza svih iseljenih Hrvata. Naime, arhivska vrela svjedoče i o slučajevima zadržavanja konkretnih veza s članovima obitelji, rodbinom i poznanicima u rodnom kraju. U oporukama nalazimo prepuno podataka o njihovim posjedima, pokretnoj i nepokretnoj imovini, poslovnim vezama i raznim drugim kontaktima koje ostvaruju s krajem iz kojeg su potekli.

Nadalje, život i djelovanje pripadnika hrvatske iseljeničke skupine u Veneciji nisu se iskazivali samo u okvirima svakodnevice, uobičajene i zakonski dopuštene djelatnosti, već se radilo i o slučajevima otklona od onodobnih društvenih pravila. Sam pojam *stranca* pokazuje da su se svi doseljenici, pa tako i oni iz hrvatskih krajeva, unaprijed svrstavali u zasebnu skupinu gradskog stanovništva koja se bez obzira na velika prava i mogućnosti djelovanja ipak izdvajala od domaćih starosjeditelja. S jedne je strane gradska uprava dopuštala gotovo neograničeno i često nekontrolirano useljavanje, a zbog velike potrebe za radnom snagom nudila je zapošljavanje i trajni ostanak svima koji su rješenje egzistencije tražili u mletačkoj sredini. No, s druge je strane pazila da priljev useljenika ničim ne ugrozi starosjeditelje, pa je brižljivo planirala razmještaj stanovanja, okupljajući došljake u točno određenim dijelovima grada. Iako takav način naseljavanja etnički istovjetnih doseljeničkih skupina upućuje na nastojanje državne vlasti da nadzire useljeničke zajednice, ipak je

njihovo svakodnevno kretanje bilo u potpunosti slobodno. Zbog toga se primjeri isključivanja hrvatskih doseljenika iz društvenog života ne mogu pratiti s obzirom na njihov doseljenički status, već samo s obzirom na pojedinačne primjere izdvajanja, prouzročene zakonski nedopuštenim djelovanjem.

Pretposljednje se poglavlje knjige odnosi na prijelomne događaje s konca XVIII. i s početka XIX. stoljeća. Tada je došlo do korjenitih promjena i prekretnice u povijesti djelovanja hrvatske iseljeničke zajednice u Veneciji. Strah od građanskog rata i vojničke anarhije koja je prijetila ukidanjem mletačkih postrojbi raznorodnog nacionalnog podrijetla prisililo je mletački senat da u jednoj od svojih posljednjih službenih odredbi donese zaključak kojim se 10 000 vojnika s područja Mletačke Dalmacije hitno i najkraćim pomorskim putem vrati u domovinu. Izrazito ravnodušno i neutralno stajalište dalmatinske javnosti prema mletačkim političkim zbivanjima postat će temeljnim obilježjem diplomatskih i političkih doticaja između dviju obala tijekom idućih desetljeća. Zbog toga će mletačka vlast težiti diplomatskih pokušaja usmjeriti na pridobivanje svojih stanovnika dalmatinskog ili istarskog podrijetla, pokušavajući kroz službene političke odredbe kanalizirati njihovu tradicionalnu odanost državi Sv. Marka u privrženost novim oblicima mletačkog državnog i političkog ustroja.

U posljednjem je poglavlju autorica detaljno obradila pitanje hrvatskog doprinosa mletačkoj kulturnoj baštini, analizirajući slučajeve znanstvenika, književnika, likovnih i glazbenih umjetnika.

Kako je dr. Čoralić i sama uočila i na koncu knjige posebice naglasila, hrvatskomletačke veze postojale su tijekom čitave zajedničke tisućljetne prošlosti. Svoje je historiografski plodne teze autorica pokrijepila obiljem izvorne građe, proučivši mnoge fondove Državnog arhiva u Veneciji, Biblioteke Marciane i Arhiva Dalmatinske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna. Iznošenje podataka prati i pozivanje na mnogobrojne povijesne radove,

pa i one vrlo rijetke, pohranjene u mletačkim knjižnicama, koje je malo koji hrvatski povjesničar dosad pregledao. Dr. Čoralić, osim naracijom, služila se i kvantitativnim metodama rada čime je postigla sadržajnu puninu svoje knjige. Bogata podacima i moderno elaborirana ova povijesna monografija predstavlja uzornu pilotknjigu takve vrste istraživanja.

Slaven Bertoša

**LOVORKA ČORALIĆ
HRVATI U PROCESIMA MLETAČKE
INKVIZICIJE**

HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST, ZAGREB
2001., 195 STR.

1.

Višegodišnja istraživanja hrvatskomletačkih veza i prožimanja urodila su novom knjigom dr. sc. Lovorke Čoralić. Kao sustavna i vrlo agilna proučavateljica iseljavanja, nazočnosti i djelovanja Hrvata u mletačkoj prijestolnici, ona je analizirala i kako ga sama naziva neželjeno i prisilno dospijeće Hrvata pred mletačke istražne magistrature. Pod okriljem Sv. Oficija od XVI. do XVIII. stoljeća vodio se velik broj procesa u kojima su kao sudionici zabilježeni Hrvati.

Knjiga je nastala kao rezultat detaljne obrade povijesnih vrela, većim dijelom pohranjenih u Državnom arhivu u Veneciji središnjoj ustanovi za istraživanje hrvatskomletačkih odnosa čiji su fondovi izravan dokaz nekoć intenzivne komunikacije i prožimanja između dviju susjednih jadranskih obala. Valja naglasiti a to je uočila i sama autorica da spomenuta ustanova za hrvatske istraživače još uvijek predstavlja nedovoljno poznatu i neistraženu riznicu dokumenata.

Fond mletačke inkvizicije (Sv. Oficija) svakako je jedan od onih koji zavrijeđuju vrlo istaknuto mjesto u sklopu proučavanja hrvatskomletačkih veza. Utemeljen je da bi spriječio i otklonio svake oblike krivovjerja i drugih formi društvenog zastranjivanja. S

vremenom je prerastao u središnju ustanovu za nadzor nad vjerskim životom u čitavoj državi.

Proučavanje sudjelovanja Hrvata u istražnim procesima Sv. Oficija važno je ne samo za crkvenu prošlost, već i za poznavanje općih prilika u hrvatskim zemljama u najširem smislu riječi.

Dr. sc. L. Čoralić naglašava da se Hrvati u istražnim procesima najčešće pojavljuju kao optuženici, a rjeđe kao svjedoci. Pred inkvizicijski su sud dospjeli zbog skretanja ili sklonosti prema krivovjerju (islam, pravoslavlje, protestantizam), zbog bavljenja praznovjermem ili magijskim i okultnim činima, zbog bogohuljenja, nepoštivanja temeljnih načela katoličke crkve te zbog ponašanja koje nije bilo primjereno obnašateljima duhovne službe.

Spisi iz toga fonda Mletačkog arhiva zanimljivi su i stoga što otkrivaju podatke ne samo o već dobro poznatim reformatorima s našeg područja, nego i o onima koji su do sada ostali nepoznati.

Autorica je naglasila da se među iskazima svjedoka nalaze i izjave onodobnih vodećih predstavnika crkvene hijerarhije i javnog života u našim priobalnim gradovima, što predstavlja značajno svjedočanstvo o misaonim obzorjima njihovih nevelikih komunalnih zajednica. U tako malim sredinama svaka se javno izgovorena riječ i svaki postupak učinjen pred svjedocima mjerio prema načelima lokalnih interesa, o čemu je ovisila ispravnost ili pogrešnost glasno izgovorene misli. Zbog toga su i optužbe koje su pred mletačke istražitelje jedni protiv drugih upućivali međusobni suparnici željni stjecanja premoći na razini lokalne svjetovne ili crkvene vlasti bile vrlo dvojbene.

U analiziranim procesima nalazimo niz imena hrvatskih svećenika i redovnika, koji su bili optuženi za pristajanje uz Lutherovo vjersko učenje, ali i za nemoralno i duhovnoj osobi neprimjereno ponašanje. Vrlo su zanimljivi podaci o skandalima u župama, crkvama i samostanima, podaci o pore-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LV
ZAGREB 2002.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LV, str.1-296, Zagreb 2002.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić
Josip Vrandečić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky